

– tárulhat fel valami olyan rejtett értelem, aminek nem juthat birtokába az, aki nem mond le róla, mondja Krasznahorkai. Kegyelmi állapot ez, a Pilinszky megfogalmazta értelemben. Ezzel az alkotói állapottal függnek össze a novellákbeli figurák megvilágosodáspillanatai: a narrátoré, mikor Bogdanovich eltorzult arccal rámondul; Szabó „spiclijéé”, miközben annak megfigyeléseit, jegyzeteléseit figyeli; Hermané, aki miután abbahagyta a „kártékony” vadak legyilkolását, hosszasan megfigyelte őket egészen karácsonyig, mikor is „megértette, hogy életét a legmélyebb tudatlanságban élte le...”; Simoné, aki úgy érezte, hogy „a félig vagy teljesen tébolyult borbélynak a szavai hirtelen bevilágítják egész életét”; és Pálnik volt tanítóé, aki mikor az úttörőruhás gyerekek elfutottak mellette, „e boldog, tiszta hangok, mintha rálöttek volna, egyszeriben... letaglózták, megállt az út közepén” és addig ott állt, amíg a mentőautó meg nem érkezett.

A halállal és a végső felismeréssel szorosan összefügg a mindenre kiterjedő megfigyelés és feljegyzés, ami szintén fontos szerephez jut (miként a *Sátántangó*ban) a novellákban is. A megfigyelés a világ rejtélyének megfejtésére irányul, és vele együtt arra, hogy a megfigyelő (aki maga is megfigyelt!) megértse saját helyét ebben a zürzavarban. Végső soron azonban ez a görcsös, ám kétségtelenül heroikus tudásvágy teljességgel kilátástalan erőfeszítés, mert – ahogy Szabó gondolja – egyetlen apró kizökkenés miatt „megtörténhet, hogy... elmulasztok egy számomra oly fontos jelzést, és ki tudja, nem követek-e el éppen ezzel valami jöveteletlent”. A világ nem annak tárul fel, aki mindenáron ezt akarja – a sátáni rend ostoba áldozatai, akik lennének, egy váratlan megvilágosodás nem kiszámítható pillanatában döbbenhettek rá arra, hogy kik is vagyunk tehát, és: „Hogy az ördög az úr.” És ez az egész nem más, mint a csapda – a sátán kegyelméből. A megvilágosodás tehát annak a megérzése, hogy talán egy világméretű becsapás áldozatai vagyunk. A megoldás az, hogy nem kell futni. Mert: „... ha gyűlölettel és undorral nézünk a világra, a világ gyűlöletes és undorító lesz; amennyiben szeretettel és várakozással, úgy kiszámíthatatlan és ellenséges; a legjobb tehát, ha nem nézünk sehogyan.” Nem azt mondja az író, hogy ne lásunk, hanem hogy emelkedjünk felül jön és rosszon, mert a csapda kikerülése csak a már mindent látó halálközeli „vakság” segítségével látszik lehetségesnek.

Mindezek alapján érzésem szerint Krasznahorkai művészete azon a szinten van, ahol már nincs értelme azt tisztázni, hogy az író „alkotói kiindulásként” derű- vagy borulató-e. Az a fő, hogy lát, és olyat lát, ami a figyelmes olvasót sem hagyhatja nyugodni. És gondoljuk csak meg: a műalkotás létrehozása maga a mindenek ellenére való legnagyobb bizakodás, ami a művésztől telik.

Krasznahorkai írásai szemléletmódjukban-megoldásaikban kapcsolódnak a latin-amerikai prózához, összefüggnek Kafka művészetével (főleg a *Hőség*, amely talán történetesen a legkevésbé sikerült darab), közelebbről az író a világról való megtapasztalt tudás Bodor Ádámmal kapcsolja össze, a halálnak a művészetében betöltött szerepe Mészöly Miklós újabb prózájával, korábról Kosztolányival is rokonítja. Am Krasznahorkainak máris olyan egyéni hangja van prózáinkban, ami senkiével sem összetéveszthető. A „már-már menthetetlennek látszó nyelvi zürzavar” – ahogy ő írja egy helyen saját stílusára is utalva – nem fogyatékoság, hanem a megtalált forma, amelyben mondja a magáét, ebben a bekezdések nélküli feljegyzés-sorozatban, végtelen és önmagába zárt világban, mindig ugyanazt. Krasznahorkai László szinte páratlan indulása egy mindinkább érezhetően nagy regény: ennek fényében/árnyékában látszik szükségszerűen az eddig elkészült többi írás. Azzal együtt, hogy újabb munkáitól már a *Sátántangó* meghaladását, azaz ugyanannak még pontosabb megírását várjuk, telhetetlennek lenni semmiképp sem lenne helyes olvasói magatartás. Mert a nagy mű nem megcélozható. Írni csak jó műveket lehet. És a dolog innentől kezdve már végképp „kegyelmi kérdés”. (*Magvető*)

Károlyi Csaba

Nyugati magyar esszéírók antológiája 1986

A nyugati világban élő magyar esszéírók és tudósok antológiája a korábban megjelent költői, illetve prózai gyűjteményt követi, és bizonyára a nyugati magyar szellemi élet legkiterjedtebb, legérdekesebb körét mutatja be. A

kötet szerkesztője, Borbándi Gyula már előszavában leszögezi, hogy ennek az irodalomnak a „legerősebb oldala az értékező próza. Szám szerint is jóval többen írnak esszét, tanulmányt, vallomást, kritikát és publicisztikát, mint verset, elbeszélést, regényt vagy színművet.” Mindennek valószínűleg az a magyarázata, hogy a nyugati világban élő magyar értelmiség „irástudó” rétege elsősorban tudományos kutatókból és egyetemi oktatókból áll, s ugyancsak felkészült és tevékeny kutatók találhatók az ottani magyar folyóiratok és lapok szerkesztőseiben.

A jelen kötet munkatársai között Békés Gellért a Rómában megjelenő Katolikus Szemle szerkesztője, Bogvay Tamás a müncheni Magyar Intézet igazgatóhelyettese, Borsody István a pittsburghi Chatham College volt tanára, Czigány Lóránt a kaliforniai Berkeley-ben tanított magyar irodalmat, Fáj Attila a genovai egyetem filozófia professzora, Fejtő Ferenc a párizsi Institut d'Etudes Politiques kelet-európai kérdésekkel foglalkozó szemináriumának volt igazgatója, Ferdinandy Mihály a Puerto Ricó-i egyetem történész professzora, Gombos Gyula neves közíró és politológus, Hanák Tibor ismert filozófiatörténész, Határ Győző kiváló londoni magyar író, Kabdebó Tamás egy irországi egyetem könyvtárának igazgatója, Karátson Endre a lille-i egyetem tanára, Molnár József az Új Látóhatár szerkesztője, Sztáray Zoltán Kaliforniában szociológiai kutatásokkal foglalkozik, Vatai László amerikai magyar református lelkész, Veress Sándor pedig neves zeneszerző, egyszersmind a berni egyetem professzora. De tudós kutató a szerkesztő tisztét vállaló Borbándi Gyula is, aki az Új Látóhatár gondozása mellett nemrégiben a népi írómozgalomról, illetve a nyugati magyar emigrációról készült munkáival szerzett komoly elismerést.

A nyugati világban dolgozó magyar tudós vagy esszéíró természetesen igen sok dologról másként vélekedik, mint hazai társa, és ennek a nézetkülönbségnek nemcsak ideológiai és politikai oka van. A nyugati magyar esszéíró többnyire el van zárva azoktól a tudományos forrásoktól és attól a tudományos közélettől, amely a hazai kutató munkáját megszabja, helyzetének ugyanakkor előnyei is vannak: hatalmas és jól szervezett könyvtárak közelében dolgozik, könnyen hozzájut olyan dokumentumokhoz, illetve információkhoz, amelyeket hazai társa nehezen vagy egyáltalán nem szerezhet meg, s általában lépést tud tartani a nemzetközi tudományosság áramlatai-

val és módszereivel. Emellett jól ismer legáltalább egy-két világnyelvet, és szoros kapcsolatban áll a befogadó ország tudományos életével: egyetemen tanít, szakmai konferenciákon vesz részt, rendelkezésére állnak szaktudományának legújabb nemzetközi eredményei. Helyzete némileg kettős: amerikai, francia, német vagy olasz egyetemi tanár és magyar tudós egyszerre, s munkája bizonyára akkor alakul szerencsésen és termékenyen, ha e két „státusa” kiegészíti egymást, azaz ha magyar tárgyú kutatásait – mint történettudós vagy komparatista irodalomtörténész – kamatoztatni tudja szakmájának művelése során, és szakmai munkájának vannak a „hungarológiai” tudományokat gazdagító eredményei is.

A nyugati magyar tudósok és esszéírók természetesen számos idegen tárgyú és nyelvű publikációval járultak hozzá a befogadó ország tudományos eredményeinek gyarapításához, a jelen gyűjteményben azonban valamennyien magyar történelmi vagy irodalmi tárgyú esszéjükkel, tanulmányukkal vannak jelen – ez egyébként a szerkesztés jogos kívánsága volt. A kialakult kép így is igen gazdag és változatos, csupán néhány példát említenék: Békés Gellért egy bányai utazás naplójegyzeteit adja közre, Bogvay Tamás a Szent Korona történetéről, Fáj Attila az emigrációs irodalom (nemcsak a magyar) általános jellemzőiről, Fejtő Ferenc saját történetírói munkásságának alakulásáról, Ferdinandy Mihály Kerényi Károlyról, Hanák Tibor az antik görög filozófia két gondolkodásformájáról, Határ Győző a költészet mibenlétéről, Hellenbart Gyula Lukács Györgyről, Kabdebó Tamás az inspiráció irodalomalkító szerepéről, Karátson Endre az irodalmi öncenzúráról, Molnár József Tótfalusi Kis Miklós hollandiai tapasztalatairól, Schöpflin Gyula saját életútjának alakulásáról, Sente Imre Esterházy Péter műveiről, Vatai László Bethlen Gábor politikájáról, Veress Sándor „három mesterről”: Liszt Ferencről, Bartók Béláról és Kodály Zoltánról értekezik. Ezek között az írások között van persze szak tanulmány, útirajz, publicisztika, többségükben mégis esszék: olyan értekezések, amelyek nemcsak a választott tárgyat vizsgálják, hanem érvényesítik a szerző személyiségét is, kifejezik meggyőződését és gondolkodását.

Az antológiában alakot öltő érdeklődés igen változatos, a közölt tanulmányoknak mindazonáltal van egy bizonyos eszmei fókusza, amelyben mintegy összesűrűsödnek a személyes módon felvetett kérdések és gondolatok. Ez alighanem a nemzeti identitás érzésének

és erősítésének szellemi igénye, ez hatja át a gyűjtemény legtöbb írását. A nyugati magyar esszéírók egyetértenek azokkal a hazai írókkal és tudósokkal – Illyés Gyulára, Németh Lászlóra, Keresztury Dezsőre, Nagy Lászlóra, Csoóri Sándorra gondolok –, akik szerint a huszadik században elszenvedett történelmi válságok és kataklizmak veszélyes következményekkel jártak a magyarság nemzeti, közösségi tudatának és kohéziójának alakulására, s próbálják kitapintani e kedvezőtlen fejlemények okait és következményeit. Mindez nem nélkülözi az – akár fájdalmas és kritikai szel-

lemű – önvizsgálatot sem, együtt jár a magyarság európai helyének és szerepének meghatározási kísérleteivel és természetesen a kisebbségi létben vagy éppen a nyugati diaszpórában élő magyar népcsoportok gondjainak és jövőjének mérlegelésével. Éppen ezzel válik a nyugati magyar esszéírók antológiája közfigyelemre méltó gyűjteménnyé, amely lényegbevágó közös kérdésekre keresi a feleletet. (*Európai Protestáns Szabadegyetem, Bern, 1986*)

Pomogáts Béla

Filozófia

Raissa Maritain: Nagy barátságok Jacques Maritain: A filozófia alapelemei

A Szent István Társulat kiadásában 1986-ban egy kötetben jelent meg Raissa Maritain Nagy barátságok és Jacques Maritain A filozófia alapelemei című írása. A két írás látszólag igen különbözik egymástól, valójában azonban mégis összetartozik. Raissa visszaemlékezéseiben két igazságot, teljesebb életet kereső lélek szellemi-lelki útját, egymásra találását és megterését rajzolja meg. Mindkettőjükben igen erős vágy él az igazság után. Olyan igazságra szomjaznak, amely nemcsak értelmüket, hanem egzisztenciájukat is képes megragadni és betölteni, amely képes átalakítani életüket. Az igazság keresése közben átélik intelligenciájuk fenyegetettségét, eltévelyedéseit. Elégedetlenségükkel, keresik az életüket átforgató igazságot, de a maguk erejéből mégsem képesek rátalálni. Nem elégszenek meg azzal, hogy egyszerűen elfogadjanak rész igazságokat, vagy átgyőződésre törekcszenek. Saját maguk akarják felfedezni és belátni az élet igazságát

és csak megváltó és boldogító erejű igazságot hajlandók elfogadni. A keresetség szentségének fölvétele átalakítja szellemüket és lelkeségüket. S a szentség erejében megújult szellemük ismét a filozófia felé fordul. A kezdők számára Jacques később megírja A filozófia alapelemei című könyvét. Az antik-görög és a középkori skolasztikus filozófia nyomán rávilágít a valóság felé tájékozódó keresetény szellem evidenciáira és racionális szükségleteire.

A több évszázados, elfogadott normák szerint kialakított hagyomány és a minden előfeltevéstől mentes, szabad és kételkedő gondolkodás között folyik a dialógus az egyén föltszabadítása érdekében. Abaelardus és Szent Bernát nyitja a sort. Descartes és Pascal folytatja. Chateaubriand, Lamartine szellemében ismét fölizzik a vallásos szellem. Századunk elején és első évtizedeiben újra erőteljesen fölángol a francia vallásos lelkeség. Huysmans, Bloy, Jammes, Peguy, Claudel, Mauriac, Bernanos, G. Marcel nevei jelzik a keresztény hit újraéledését. Ehhez a szellemi, lelki vonulathoz tartozik a csodálatos házaspár, Raissa és Jacques Maritain. A keresztény hit igazságát, üdvözítő erejét „nagy barátságok” révén ismerik föl.

Raissa és Jacques belső drámájának, szellemi-lelki küzdelmeinek és megtérésüknek